

Zbrojny pokój w Europie. Geneza bloków militarnych

Materiał składa się z sekcji:

„Wprowadzenie”, „Wojna krymska”, „Narodziny Austro-Węgier”, „Rosja i Bałkany w 2. połowie XIX wieku”, „Polityka zjednoczonych Niemiec”, „Zamiast podsumowania”.

Materiał zawiera:

9 ilustracji (fotografii, obrazów, rysunków), 5 ćwiczeń, w tym 5 interaktywnych, 3 polecenia.

Bibliografia:

-
- Źródło: *Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. S.B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1998, s. 359.
 - Źródło: *Ustawa o sprawach wspólnych dla obu części Austro-Węgier z 21 XII 1867 roku*, [w:] *Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, red. M. Kinsteler, M.J. Ptań, Wrocław 1996.
 - Źródło: *Otton Bismarck, Mowa w sprawie zbrojeń z 6 II 1888*, [w:] *Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. S.B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1998, s. 360.

Zbrojny pokój w Europie. Geneza bloków militarnych

Poddanie Nikopola w 1877 roku

Źródło: Nikolai Dmitriev-Orenburgsky, *Poddanie Nikopola*, 1883, domena publiczna.

Wojna krymska, połowa XIX wieku. To wojna między Rosją a Turcją. Brytyjczycy kogoś na nią wysłali. Kogo? Dowiesz się z ciekawostek.

Wprowadzenie

2. połowa XIX wieku. W Europie dzieje się wiele. I gospodarczo i polityczne. Wspomniana wojna krymska, zjednoczenie Niemiec, zjednoczenie Włoch a także niespokojnie znów na Bałkanach. Zamieszkujący je ludy słowiańskie, dążą do wyrwania się spod skrzydeł Turcji. Do tego tworzą się nowe układy polityczne trójprzymierze i trójporozumienie.

Kiedy to było?

Oś czasu – zbrojny pokój w Europie. Geneza bloków militarnych

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1

Przeczytaj tekst źródłowy i wskaż, jakie niebezpieczeństwa, zdaniem kanclerza Otto von Bismarcka, zagrażały zjednoczonym Niemcom u schyłku XIX wieku, zaznaczając w tekście odpowiednie fragmenty lub przepisując je do zeszytu.

☐ szary

Jeżeli mówię, że musimy stale dążyć, by być przygotowanymi na wszystkie ewentualności, tym samym roszczę sobie prawo do tego, że musimy czynić jeszcze większe wysiłki od innych mocarstw, a to z powodu naszego położenia geograficznego. Znajdujemy się pośrodku Europy. Mamy co najmniej trzy fronty, na których możemy być napadnięci. Francja ma tylko swą wschodnią granicę; Rosja tylko swą zachodnią granicę, która może być zaatakowana. Poza tym, bardziej niż każdy inny naród, jesteśmy wystawieni na niebezpieczeństwo koalicji [przeciwko Niemcom], a to z powodu naszego położenia geograficznego, słabego dotychczas związku wewnętrznego narodu niemieckiego, jak i ze względu na tendencje rozwojowe dziejów świata. Bóg umieścił nas w takiej pozycji, w której, dzięki naszym sąsiadom, nie mogliśmy popaść w gnuśność i zniedołężnienie. Ulokował On przy boku naszym najbardziej wojowniczy i niespokojny naród — Francuzów, a również w Rosji dopuścił do rozszerzenia się skłonności wojennych, które w wiekach ubiegłych były obce masom ludowym [rosyjskim]. W pewnej mierze zatem dostaliśmy ze stron obu bodźca i zostaliśmy zmuszeni do czynienia wysiłków, których, być może, przy innym układzie warunków, nie bylibyśmy czynili.

(*Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1998, s. 359)

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wojna krymska

Po udanym stłumieniu powstania węgierskiego podczas Wiosny Ludów Mikołaj I (ten sam, który walczył z Turcją w przededniu powstania listopadowego) znów skierował swoją uwagę na Turcję. Celem jego polityki było opanowanie cieśnin czarnomorskich. A ponieważ postępował wewnętrzny rozkład imperium osmańskiego, Mikołajowi I marzył się także rozbiór Turcji. Plany rosyjskie zwróciły uwagę mocarstw europejskich na **kwestię wschodnią**, nie po raz pierwszy w tym stuleciu, ale tym razem wypadki potoczyły się

w sposób, który zaskoczył cara. Dążąca do osłabienia Turcji Rosja po raz pierwszy napotkała militarny opór Europy.

Rozwój terytorialny państwa rosyjskiego (XV-XIX wiek)

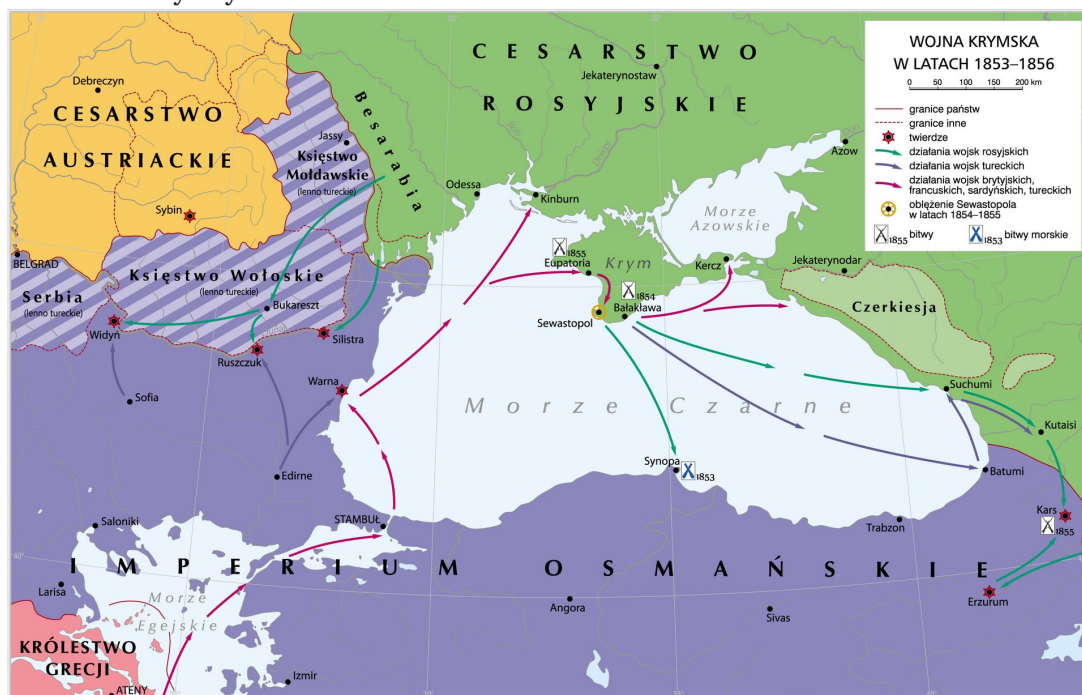
Źródło: Krystian Chariza i zespół, *Rosja w XIX wieku*, licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Rywalizacja mocarstw europejskich o spadek po chylącym się ku upadkowi imperium tureckim – nazywana w historii **kwestią wschodnią** – odegrała ogromną rolę w dziejach politycznych Europy. Ważnym jej elementem była sprawa cieśnin czarnomorskich. Państwa leżące nad Morzem Czarnym, co było naturalne, dążyły do zapewnienia sobie swobody wejścia na Morze Śródziemne. Dopóki Morze Czarne było 'wewnętrznym morzem' Turcji, wyłącznie ona decydowała o przepływach przez cieśniny Bosfor i Dardanele. Zmieniło się to w XVII wieku, kiedy Rosja uzyskała dostęp do wybrzeży czarnomorskich, a po wojnie z Turcją zapewniła sobie protektorat nad nią, co dało jej przewagę polityczną na Bliskim Wschodzie i panowanie nad głównymi szlakami handlowymi w tej części świata.

Na zmianę tego stanu rzeczy najbardziej zależało Wielkiej Brytanii, która budowała swoje imperium kolonialne. Z czasem udało się jej przeprowadzić istotne zmiany w kwestii tureckiej: w roku 1840 Turcja przeszła pod wspólną opiekę mocarstw europejskich, a cieśniny po raz pierwszy od wieków uznano za neutralne. W okresie pokoju miały one pozostać zamknięte dla okrętów wojennych wszystkich państw, nawet rosyjskich. Oznaczało to zamknięcie wojennej floty Rosji w basenie Morza Czarnego. Car Mikołaj I postanowił to zmienić...

Konflikt zbrojny między Rosją a Turcją, wspieraną przez koalicję państw zachodnich, który rozpoczął się w **1853** roku i trwał do **1856** roku, nazwano **wojną krymską**, ponieważ większość walk toczyła się na **Półwyspie Krymskim**, należącym do Cesarstwa Rosyjskiego. Pretekstem do jej rozpoczęcia było żądanie Rosji, aby władze tureckie uznały ją za opiekuna wszystkich prawosławnych mieszkańców Turcji oraz uregulowały status świętych miejsc, w tym Palestyny. Nie godząc się na ingerencję w swoje wewnętrzne sprawy, Turcja żądania te odrzuciła i wypowiedziała Rosji wojnę. Po pierwszych sukcesach Rosji Turcję wsparła militarnie koalicja Wielkiej Brytanii, Francji i Królestwa Sardynii (Piemontu). Austria zachowała neutralność (co zbulwersowało Mikołaja I, oczekującego wdzięczności za zduszenie powstania węgierskiego podczas Wiosny Ludów), ale wykorzystując sprzyjającą sytuację polityczną, wkroczyła do należących do Turcji bałkańskich księstw naddunajskich: Mołdawii i Wołoszczyzny.

Wojna krymska 1853-1856

Źródło: Krystian Chariza i zespół, *Wojna krymska 1853-1856*, licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 1

Wskaż na mapie miejsca działań wojsk brytyjskich i francuskich oraz wypisz miejsca ważniejszych bitew.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

W 1854 roku wojska koalicji antyrosyjskiej wylądowały pod Eupatorią na Krymie. Działania wojenne ujawniły szokujące ówczesnych obserwatorów zacofanie Rosji

– na południe od Moskwy nie było kolei, transport rosyjskich sił wojskowych odbywał się wozami konnymi i trwał miesiącami. Atakujący drogą morską, Francuzi i Anglicy byli znacznie szybsi. Rosjanie, zamknięci w obleganym Sewastopolu, zostawionym przez cara na łaskę koalicji, bronili się prawie rok, ale w końcu skapitulowali. W czasie działań wojennych zmarł Mikołaj I, a na tron wstąpił **Aleksander II**. Z powodu braku możliwości kontynuowania walki, głównie ekonomicznych, Rosja zdecydowała się pójść na ustępstwa. Była to jej pierwsza od wieków przegrana wojna. Jako mocarstwo o zacofanej strukturze gospodarczej i społecznej, z wcielaniem przymusowo do wojska chłopami pańszczyźnianymi, poniosła klęskę w starciu z przemysłowymi mocarstwami Zachodu.

Ciekawostka

Front pod Sewastopolem w 1855 roku.

Źródło: Roger Fenton, *Front pod Sewastopolem*, 1855, domena publiczna.

Dwór brytyjski **delegował na Krym** malarza i pioniera fotografii **Rogera Fentona** (1819–1869), aby ten dokumentował działania wojenne. Fenton wraz z pomocnikiem przemierzał front na wozie, na którym mieściło się jego laboratorium i ciemnia. W takich warunkach powstawał pierwszy na świecie reportaż wojenny. Kilka lat później podobnego zadania podejmie się Feliks Beato, śledzący działania Brytyjczyków na Dalekim Wschodzie.

W marcu **1856** roku podpisano **traktat paryski**. Ogłoszono w nim neutralność Morza Czarnego, co oznaczało, że odtąd ani Rosja, ani Turcja nie mogły utrzymywać na nim floty wojennej. Mołdawia i Wołoszczyzna rozszerzyły swoją autonomię, powracając jednocześnie pod kuratelę Turcji. Także Serbia zyskała więcej praw w ramach imperium osmańskiego. Nowością było to, że Austria, Wielka Brytania i Francja podjęły się gwarantowania niepodległości i nienaruszalności granic imperium, co na pewien czas wzmocniło pozycję Turcji na arenie międzynarodowej. Wojna krymska osłabiła sojusz państw europejskich, współpracujących od kongresu wiedeńskiego 1815 roku w ramach Świętego Przymierza i 'koncertu mocarstw', i tym samym zakończyła epokę wpływu Świętego Przymierza na

sytuację międzynarodową. Do końca XIX wieku Rosja będzie próbowała, z różnym skutkiem, obalić ustalenia paryskie z 1856 roku.

Ciekawostka

Nightingale i ranni w Scutari

Źródło: Jerry Barrett, *Nightingale i ranni w Scutari*, National Portrait Gallery, domena publiczna.

Florence Nightingale (1820–1910) [czyt.: florenc najtingejl], brytyjska pielęgniarka i działaczka społeczna, zasłynęła z tego, że podczas działań wojennych na Krymie zorganizowała **służbę medyczną** na niespotykaną dotychczas skalę, zapewniając leczenie każdemu rannemu i choremu żołnierzowi. Po powrocie do kraju została okrzyknięta bohaterką narodową, a w brytyjskiej armii mianowano ją ekspertem do spraw wojskowej służby pielęgniarskiej. Wkrótce potem założyła w Londynie pierwszą w świecie szkołę pielęgniarek, tworząc podwaliny nowoczesnego pielęgniarstwa.

Narodziny Austro-Węgier

W wyniku **zjednoczenia Włoch** Austria utraciła kontrolę nad Półwyspem Apenińskim i znalazła się w tarapatkach finansowych. Rozpoczął się proces reformowania państwa, którego najważniejszym elementem było wprowadzenie w monarchii austriackiej samorządu krajów koronnych. Po klęsce Austrii w wojnie z Prusami w 1866 roku narody pozostające pod panowaniem Habsburgów (w szczególności Czesi, Polacy i Węgrzy) zaczęły domagać się rozszerzenia autonomii i wprowadzenia systemu federacyjnego. Ostatecznie jednak austriackie cesarstwo zostało w 1867 roku przekształcone w **monarchię dualistyczną** Austrii

i Węgier. Łączyła je osoba monarchy, jednak każda z części zachowała odrębną konstytucję, rząd i parlament.

“ **Ustawa o sprawach wspólnych dla obu części**

Austro-Węgier z 21 XII 1867 roku

Art. 1. Następujące sprawy ogłasza się za wspólne zarówno dla królestwa i krajów reprezentowanych w Radzie Państwa, jak i dla krajów Korony Węgierskiej: sprawy zewnętrzne, łącznie z przedstawicielstwem dyplomatycznym i handlowym w państwach zagranicznych [...], organizacja wojskowa, łącznie z flotą wojenną, z wyłączeniem wszakże oznaczania wysokości kontyngentu rekrutów i prawodawstwa o sposobie odbywania powinności wojskowej [...]; finanse, o ile chodzi o wydatki wspólne, w szczególności zaś ułożenie koniecznego budżetu i sprawdzenie odnoszących się doń rachunków.

Art. 2. Oprócz tego następujące sprawy, jakkolwiek nie podlegają wspólnemu zarządowi, prowadzone winny być według zasad, które od czasu do czasu należy uzgadniać między sobą: 1) sprawy handlowe, a w szczególności prawodawstwo celne; 2) przepisy dotyczące podatków pośrednich, a ściśle związane z produkcją przemysłową; 3) ustalenie systemu monetarnego i bicia monety; 4) postanowienia dotyczące linii kolejowych obchodzących obie połowy monarchii; 5) ustalenie systemu broni.

Źródło: Ustawa o sprawach wspólnych dla obu części Austro-Węgier z 21 XII 1867 roku, [w:] Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych, red. M. Kinsteler, M.J. Płak, Wrocław 1996.

Ćwiczenie 2

Zapoznaj się z powyższym tekstem źródłowym, następnie uzupełnij tabelę.

Dziedziny	Wspólne dla całej monarchii	Odrębne dla Austrii i Węgier
Finanse	☐	☐
Konstytucja	☐	☐
Obszar celny	☐	☐
Parlament	☐	☐
Polityka zagraniczna	☐	☐
Rząd	☐	☐
Waluta	☐	☐
Wojsko	☐	☐

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rosja i Bałkany w 2. połowie XIX wieku

Po klęsce w wojnie krymskiej Rosja rozpoczęła pod rządami Aleksandra II modernizację państwa. Okres ten zyskał nazwę **'odwilży posewastopolskiej'**. Po raz pierwszy od czasów rządzącego w XVIII wieku Piotra I car Rosji wystąpił z tak rozległym planem reform. Dotyczyły one głównie gospodarki, systemu szkolnictwa i sądownictwa. W części Rosji (bez Królestwa Polskiego, Ziem Zabranych i Kaukazu) zaprowadzono samorząd terytorialny (przywilej ten objął tylko szlachtę i inteligencję). Rosja wprowadziła też reformę rolną o połowicznym charakterze. Chłopom dano wolność osobistą, lecz nie przyznano im wystarczającej ilości ziemi. Zapoczątkowała ona jednak kapitalistyczne przemiany i rozwój przemysłu. System samodzierżawia, czyli władzy absolutnej cara, pozostał nienaruszony.

Hasłem rosyjskiej polityki zagranicznej stała się obrona narodów słowiańskich (**pansławizm**), włączono do niej także chętnie używany przez Rosję argument o konieczności opieki nad ludnością prawosławną. Po śmierci Aleksandra II w wyniku zamachu bombowego, przeprowadzonego przez organizację Narodna Wola (1881), jego następcą, **Aleksander III**, odszedł od polityki reform. Korzystną koniunkturę w niecałe dwadzieścia lat później stworzyła wojna prusko-francuska i zjednoczenie Niemiec w 1871 roku. Rosji udało się wówczas jednostronnie wypowiedzieć neutralizację Morza Czarnego. Znowu mogła trzymać u jego wybrzeży flotę wojenną.

Ciekawostka

Na Bałkanach wiek XIX przyniósł nasilenie walki zamieszkujących je ludów słowiańskich, dążących do wyrwania się spod kurateli tureckiej. Sprzyjały im powtarzające się cyklicznie wojny Rosji z Turcją. Serbom udało się wywalczyć autonomię już w dobie wojen napoleońskich. Od 1821 roku walkę o wolność prowadzili Grecy, którzy dzięki poparciu Rosji, Wielkiej Brytanii i Francji po blisko dziesięciu latach uzyskali niepodległość. Mocarstwa europejskie liczyły, że dążenia narodowe osłabia Turcję, umożliwiając im opanowanie Bałkanów oraz podporządkowanie imperium osmańskiego. Proces ten rozpoczął się w 2. połowie XIX wieku, toteż go wspierały. Najbardziej zaangażowane w tę politykę były Rosja i Austria (ze względu na położenie geopolityczne). Ponieważ jednak słabnące imperium osmańskie obejmowało cały Bliski Wschód, także Wielka Brytania była zainteresowana rozbudową wpływów w Turcji.

Tymczasem w 1875 roku Bałkany znów dały o sobie znać. W Bośni i Hercegowinie, a wkrótce również w Bułgarii wybuchło powstanie antytureckie. Także Serbia i Czarnogóra rozpoczęły walkę o wolność. Wydarzeniom tym patronowała Rosja. Turcja odpowiedziała krwawymi represjami. W drodze tajnego porozumienia z Austro-Węgrami Rosja zagwarantowała sobie wolną rękę na Bałkanach za cenę odstąpienia [Franciszkowi Józefowi I](#) Bośni i Hercegowiny i w 1877 roku rozpoczęła wojnę z Turcją. W styczniu 1878 roku Rosjanie po szybkiej ofensywie stanęli pod bramami Stambułu. Wielka Brytania i Austria rozpoczęły wówczas intensywne zabiegi dyplomatyczne, aby zatrzymać ekspansję Aleksandra II. Z obawy o cieśniny czarnomorskie pod Stambuł przypłynęły okręty brytyjskie, a rząd londyński zagroził interwencją. Niemniej zwycięstwo Rosji było miażdżące i takie też były warunki pokoju podyktowane dwa miesiące później. Przewidywano w nich nabytki terytorialne dla Rumunii (powstałej ze złączenia Mołdawii i Wołoszczyzny), Serbii, Czarnogóry i Rosji. Miała też powstać Wielka Bułgaria z dostępem do Morza Egejskiego. Plany te przekreśliła jednak dyplomatyczna interwencja mocarstw europejskich, z Niemcami na czele, podczas zwołanej w tym samym roku w Berlinie **konferencji mocarstw**.

Polityka zjednoczonych Niemiec

Zjednoczenie Niemiec zburzyło równowagę sił w Europie. Decydujący głos w sprawach wojny i pokoju nadal miały takie państwa jak: Austro-Węgry, Rosja, Wielka Brytania i Francja, ale pojawienie się nowego kontynentalnego mocarstwa zmieniło system europejski. Początkowo sposobem Niemiec na wzmocnienie swojej pozycji w Europie i włączenie się do koncertu mocarstw było utworzenie przez Bismarcka w 1875 roku sojuszu trzech państw zaborczych (sojuszu trzech cesarzy, jak o nim mawiano). Po pewnym czasie współpracę utrudniła monarchom, choć starali się ją kontynuować, rywalizacja Rosji i Austrii na Bałkanach.

Na zwołanym w **1878 roku** z inicjatywy Bismarcka **kongresie w Berlinie** zapadły istotne decyzje dotyczące przyszłości Bałkanów. Ogłoszono niepodległość Serbii, Czarnogóry i Rumunii. Bułgaria, znacznie okrojona w stosunku do planów Rosji, uzyskała autonomię (a po kilku latach znów poderwała się przeciw Turcji, nieco poszerzając swoje terytorium). Austro-Węgry rozpoczęły okupację Bośni i Hercegowiny – pozostała ona formalnie w granicach imperium osmańskiego, ale pod zarządem austriackich urzędników. Ustalenia berlińskie stanowiły ogromny sukces małych narodów na Bałkanach. Zdecydowała o tym ich determinacja w walce o wolność i poparcie zwycięskiej Rosji. Niemniej kongres w Berlinie definitywnie zamknął Rosji drogę na Bałkany, gdzie pozostało jej tylko taktyczne wspieranie ruchów niepodległościowych, natomiast pchnął ją na Daleki Wschód.

Ciekawostka

Kongres w Berlinie w 1878 roku

Źródło: Anton von Werner, *Kongres w Berlinie w 1878 roku*, 1881, olej na płótnie, ratusz w Berlinie, domena publiczna.

Pod względem znaczenia i rozmachu kongres berliński z 1878 roku dorównywał kongresowi wiedeńskiemu z 1815 roku. Był potwierdzeniem nowej roli Niemiec w Europie i ich statusu jako kontynentalnego mocarstwa, a także dyplomatycznych talentów Bismarcka. Zwróć uwagę na przedstawioną na obrazie sylwetkę kanclerza, górującą nad innymi politykami.

Ponad trzydziestoletni okres od klęski Francji w 1870 roku do początków XX wieku był czasem pokoju na kontynencie europejskim. W historii zyskał nazwę *belle époque*, czyli pięknej epoki. Konflikty, do jakich dochodziło wówczas między mocarstwami, miały charakter wyłącznie zamorski i kolonialny. W Europie zapanował pokój. Było to w dużej mierze zasługą kanclerza Niemiec. Stał się on bowiem gwarantem równowagi europejskiej. Konflikty zamorskie (takie jak wojna chińsko-japońska, wojna Stanów Zjednoczonych z Hiszpanią czy wojna burska) nie zdołały na nią wpłynąć właśnie za sprawą stworzonego

przez niego systemu sojuszy. Pod sam koniec XIX wieku Rosji i Austrii udało się nawet zamrozić rywalizację o Bałkany.

W 1879 roku **Rzesza Niemiecka** zawarła **przymierze z Austro-Węgrami**. Był to **pierwszy w Europie sojusz wojskowy** zawarty w czasie pokoju. Miał on charakter tajny i antyrosyjski: gdyby jedno z państw zostało zaatakowane przez Rosję, drugie miało mu pospieszyć z pomocą. Gdy po kilku latach podano go do wiadomości publicznej, mimo starań Bismarcka wzbudził niepokój w Europie, sygnalizował bowiem narastanie konfrontacyjnych nastrojów w zjednoczonych Niemczech. Dominującą pozycję w militarnym związku dwóch niemieckich dynastii zachowali Hohenzollernowie. Wkrótce udało się przekonać Włochów do przyłączenia się do **dwuprzymierza**. W podjęciu decyzji pomogło im zajęcie przez Francję w 1881 roku Tunisu na północnym wybrzeżu Afryki, sąsiadującego przez Morze Śródziemne z Sycylią. W ten sposób w 1882 roku doszło do uformowania się **trójprzymierza państw**, które w czasie I wojny światowej nazywano **państwami centralnymi**. Włosi mogli liczyć na pomoc obu państw niemieckich w przypadku konfliktu z Francją, a udzielić jej miały w razie ataku Francji na Rzeszę. Francja i Rosja zaczęły wówczas martwić się własną izolacją polityczną.

((Otton Bismarck

Mowa w sprawie zbrojeń z 6 II 1888

Jeżeli nie chcemy dopuścić do osamotnienia, które w naszej dającej się zaatakować pozycji dla Niemiec jest specjalnie niebezpieczne, musimy wówczas oprzeć się o pewnego przyjaciela. Otóż mamy, przez wspólność interesów, na mocy tego układu, który został Wam [członkom parlamentu berlińskiego] przedłożony, dwóch godnych zaufania przyjaciół [...]. W umiławaniu pokoju łączą nas z naszymi sojusznikami nie tylko nastroje i przyjaźni, ale najistotniejsze interesy równowagi europejskiej i naszej własnej przyszłości. I dlatego wierzę, że zaaprobowanie politykę J.C.M. Cesarza, który zawarł był ogłoszony teraz sojusz, aczkolwiek możliwość wywołania wojny została przez to zwiększona. [...] Nie wierzę w żadne natychmiastowe naruszenie pokoju [...] i proszę, ażebyście przedstawiony Wam projekt prawa [w sprawie zbrojeń] traktowali niezależnie od tej myśli i tej obawy, a tylko jako przygotowanie do zastosowania olbrzymiej siły, jaką Bóg umieścił w narodzie niemieckim, na wypadek, jeśli siły tej będziemy potrzebowali; jeżeli jej potrzebować nie będziemy — nie będziemy jej powoływać. [...] My, Niemcy, boimy się tylko Boga, poza tym nikogo na

świecie; i już przez samą bojaźń Boga miłujemy pokój i zabiegamy o jego utrzymanie.

Źródło: *Otton Bismarck, Mowa w sprawie zbrojeń z 6 II 1888, [w:] Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych, oprac. S.B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1998, s. 360.*

Ćwiczenie 3

Zapoznaj się z powyższym tekstem źródłowym i na jego podstawie wyjaśnij, w jaki sposób Bismarck tłumaczył członkom parlamentu berlińskiego cel zawarcia świeżo ujawnionego trójprzymierza. Czy mowę Bismarcka można uznać za zapowiedź bezwarunkowego użycia siły? Uzasadnij odpowiedź. Uzupełnij tabelę zawierającą jego argumenty, wstawiając streszczenia lub odpowiednie fragmenty tekstu.

Streszczenie	Cytat
	Mamy, przez wspólność interesów, na mocy tego układu, który został Wam [członkom parlamentu berlińskiego] przedłożony, dwóch godnych zaufania przyjaciół.
Potrzeba zachowania równowagi europejskiej.	
	Tylko jako przygotowanie do zastosowania olbrzymiej siły, jaką Bóg umieścił w narodzie niemieckim, na wypadek, jeśli siły tej będziemy potrzebowali; jeżeli jej potrzebować nie będziemy – nie będziemy jej powoływać.
Pokojowe zamiary Niemiec.	

W umiłowaniu pokoju łączą nas z naszymi sojusznikami nie tylko nastroje i przyjaźni, ale najistotniejsze interesy równowagi europejskiej.

Przez samą bojaźń Boga miłujemy pokój i zabiegamy o jego utrzymanie.

Warunkowe użycie siły w przypadku zagrożenia Niemiec.

Wspólnota interesów państw trójprzymierza.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Prawdziwym dyplomatycznym sukcesem Bismarcka okazało się jednak dopiero zachowanie dobrych relacji z Rosją pomimo przynależności Niemiec do bloku militarnego trójprzymierza o antyrosyjskim charakterze. Uzyskał to dzięki tajnemu **rosyjsko-niemieckiemu**

porozumieniu 'reasekuracyjnemu'. Do podpisania porozumienia doszło w **1887** roku, mimo że rosyjsko-austriacka rywalizacja o wpływy na Bałkanach pogrzebała dawną solidarność państw zaborczych, a zapisy układu z Rosją pozostawały w oczywistej sprzeczności z tekstem dwu- i trójprzymierza.

Największą troską Bismarcka jako kanclerza Rzeszy było nie dopuścić do porozumienia między Rosją a izolowaną politycznie Francją. Dopóki był u steru rządów, tak się właśnie działo. Bismarck zdołał nawet doprowadzić do 'śródziemnomorskiego' porozumienia Wielkiej Brytanii, Austro-Węgier i Włoch. Dobrą passę niemieckiej dyplomacji przerwało objęcie osobistych rządów przez **Wilhelma II**, który nie lubił Bismarcka i zdymisjonował go w 1890 roku. Od tego czasu wzmożyły się dążenia imperialne Niemiec. Krótko wcześniej rząd niemiecki odmówił Rosji pożyczki, którą próbowała ona zaciągnąć w Berlinie. Sytuację tę wykorzystała Francja, pożyczając rządowi rosyjskiemu ogromne sumy pieniędzy. Po wielomiesięcznych negocjacjach w **1892** roku **Rosja i Francja** podpisały też konwencję wojskową, w której zobowiązywały się do natychmiastowego wzajemnego militarnego wsparcia, gdyby Rosję zaatakowały Niemcy lub Austro-Węgry, a Francję – Niemcy lub Włochy. Chociaż system europejski – wskutek zwiększającej się liczby porozumień militarnych między mocarstwami – powoli kostniał, ów w istocie zbrojny pokój przetrwał do początku XX wieku, aby następnie w ciągu kilku lat rozsypać się w tzw. **drobny mak**.

Ciekawostka

Obrazek przedstawiający sojusz francusko-rosyjski, Marianna w uścisku rosyjskiego niedźwiedzia

Źródło: Adolphe Léon Willette, *Obrazek przedstawiający sojusz francusko-rosyjski Marianna w uścisku rosyjskiego niedźwiedzia*, 1893, domena publiczna.

Ku zaskoczeniu sfer politycznych w Europie okazało się, że republikańska Francja i despotyczna Rosja pomimo odmiennych ustrojów politycznych mają wiele wspólnych celów. Francuska prasa skwitowała tę sytuację satyrycznym rysunkiem, na którym

Marianna pyta rosyjskiego niedźwiedzia: *Jeśli odwzajemnię twoją miłość, czy opatulisz mnie zimą?*

Wizyta francuskiej marynarki w Kronsztadzie

Źródło: a. nn., *Wizyta francuskiej marynarki w Kronsztadzie*, domena publiczna.

Polecenie 2

Powyższa ilustracja przedstawia wizytę francuskiej marynarki w Kronsztadzie. Mikołaj II zdjął kapelusz, słuchając *Marsylianki*. Jak sądzisz, dlaczego to wydarzenie mogło dziwić Europejczyków?

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

Kapsuła czasu

Alegoryczne przedstawienie straty, jaką poniosły Niemcy z chwilą śmierci cesarza Fryderyka, syna Wilhelma I. Jego ciało unoszą do nieba Sława, Historia, Tolerancja i Nauka.

Źródło: Joseph Keppler, *Amerykańska ilustracja prasowa z czasopisma „Puck”, 1888*, domena publiczna.

Wilhelm, król pruski, a później pierwszy cesarz zjednoczonych Niemiec, po objęciu tronu Prus w 1861 roku rozwiązał parlament (wywołując tym kryzys konstytucyjny) i mianował premierem Bismarcka, zwolennika polityki militarystycznej. Po śmierci Wilhelma w 1888 roku na tron wstąpił jego syn, Fryderyk Wilhelm (Fryderykiem III) Hohenzollern, który poślubił brytyjską księżniczkę Wiktorię, córkę królowej Wiktorii. Znany ze swych liberalnych poglądów, należał do zagorzałych zwolenników brytyjskiego systemu rządów i liberalizacji Prus. Miał wówczas 56 lat i raka krtani. Z powodu choroby Fryderyk musiał komunikować się z otoczeniem, pisząc. Mowy cesarza Niemiec odczytywała jego żona. Rządy Fryderyka, które trwały tylko 99 dni, nie miały znaczącego wpływu na historię kraju. Zmarł 15 czerwca 1888 roku. Jego syn, Wilhelm II Hohenzollern, wstąpił na tron w wieku 29 lat. W przeciwieństwie do ojca nie miał poglądów liberalnych i ostatecznie doprowadził Niemcy do I wojny światowej.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 4

Wśród podanych niżej narodów wskaż te, które uzyskały niepodległość w 1. połowie XIX wieku, a które w 2. połowie XIX wieku.

1. połowie XIX wieku

Rumunia

Grecja

Serbia

Czarnogóra

2. połowie XIX wieku

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

Połącz wydarzenia i ich skutki.

ukształtowanie się trójprzymierza
(1882)

izolacja polityczna Francji i Rosji

wojna krymska (1853–1856)

neutralność Morza Czarnego

kongres berliński (1878)

upadek Świętego Przymierza

traktat paryski (1856)

zachwianie równowagi sił w Europie,
koniec neutralności Morza Czarnego

zjednoczenie Niemiec (1871)

koniec izolacji politycznej Francji i Rosji,
układ wojskowy francusko-rosyjski
(1892)

odejście Bismarcka z polityki (1890)

sukces małych narodów na Bałkanach

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.